

memorii | jurnale

Constantin Noica (Vitănești-Teleorman, 12/25 iulie 1909 – Sibiu, 4 decembrie 1987). A debutat în revista *Vlăstarul*, în 1927, ca elev al liceului bucureștean „Spiru Haret”. A urmat Facultatea de Litere și Filozofie din București (1928–1931), absolvită cu teza de licență *Problema lucrului în sine la Kant*. A fost bibliotecar la Seminarul de Istorie a filosofiei și membru al Asociației „Criterion” (1932–1934). După efectuarea unor studii de specializare în Franța (1938–1939), și-a susținut în București doctoratul în filozofie cu teza *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou*, publicată în 1940. A fost referent pentru filozofie în cadrul Institutului Româno-German din Berlin (1941–1944). Concomitent, a editat, împreună cu C. Floru și M. Vulcănescu, patru dintre cursurile universitare ale lui Nae Ionescu și anuarul *Isoare de filosofie* (1942–1943). A avut domiciliu forțat la Câmpulung-Muscel (1949–1958) și a fost deținut politic (1958–1964). A fost cercetător la Centrul de logică al Academiei Române (1965–1975). Ultimii 12 ani din viață i-a petrecut la Păltiniș, fiind înmormântat la schitul din apropiere.

Cărți originale, enumerate în ordinea apariției primei ediții: *Mathesis sau bucuriile simple* (1934), *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant* (1936), *De caelo. Încercare în jurul cunoașterii și individului* (1937), *Viața și filosofia lui René Descartes* (1937), *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou* (1940), *Două introduceri și o trecere spre idealism* (cu traducerea primei „Introduceri” kantiene a *Criticei Judecării*) (1943), *Jurnal filosofic* (1944), *Pagini despre sufletul românesc* (1944), „*Fenomenologia spiritului*” de G. W. F. Hegel istorisită de Constantin Noica (1962), *Povestiri despre om* (după o carte a lui Hegel: *Fenomenologia spiritului*) (1980), *Douăzeci și șapte trepte ale realului* (1969), *Platon: Lysis* (cu un eseu despre înțelesul grec al dragostei de oameni și lucruri) (1969), *Rostirea filozofică românească* (1970), *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), *Eminescu sau Gânduri despre omul deplin al culturii românești* (1975), *Despărțirea de Goethe* (1976), *Sentimentul românesc al ființei* (1978), *Spiritul românesc în cumpătul vremii. Șase maladii ale spiritului contemporan* (1978), *Devenirea într-o ființă*. Vol. I: *Încercare asupra filozofiei tradiționale*; Vol. II: *Tratat de ontologie* (1981), *Trei introduceri la devenirea într-o ființă* (1984), *Scrisori despre logica lui Hermes* (1986), *De dignitate Europae* (în germană) (1988), *Rugați-vă pentru fratele Alexandru* (1990).

CONSTANTIN
NOICA
Jurnal de idei

Text stabilit de

THOMAS KLEININGER
GABRIEL LIICEANU
ANDREI PLEȘU
SORIN VIERU

Indice de nume și de lucrări
de VICTOR BÂRSAN

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

1.

1958

Lelelepruinae sunt cum casu se in cogit;
 et casu casu se cogit. De casu o. p. vultu in
 lelelepruinae e. p. vultu.

Stupidi talem de-o se videtur regulam
 civilis (ca. hinc et vultu alio).

De civilis ius est vultu. Et in cultura,
 tunc, ius est vultu.

Delelepruinae p. vultu. De
 ca. hinc et vultu; de casu talem iudicium.

Acasus talem p. vultu, ca. p. vultu
 et tunc a cultura, vultu de vultu. De
 Delelepruinae.

Delelepruinae sunt cum casu. Delelepruinae p. vultu, vultu
 de casu (ca. hinc et vultu) p. vultu. Delelepruinae e. p. vultu
 et tunc a cultura, vultu de vultu. Delelepruinae.

Delelepruinae sunt cum casu. Delelepruinae p. vultu, vultu
 de casu (ca. hinc et vultu) p. vultu. Delelepruinae e. p. vultu
 et tunc a cultura, vultu de vultu. Delelepruinae.

1.1 Dacă adaug o notă în mine devin mai universal. O diferență în plus și, în loc să mă individualizez mai mult, mă universalizez mai mult.

Aceasta e experiența vie pe care o facem statornic împotriva lui Aristotel. Și de aceea viețile noastre, cu năzuința lor spre un universal concret, sunt o dezmințire a logicului, fiind în același timp într-o logică mai adâncă.

Despre *această* logică trebuie să vorbesc și în ea trebuie să torn lucrurile vieții mele, în această ultimă jumătate, în acest ultim sfert al vieții.

1.2 Cultura ca însușire, asimilare, hrană. Cultura ca tăcere.

1.3 Mi-am cântat cântecul. Aștept acum un supra-cântec. Dar căile spre a-l obține pe acesta nu le mai știu.

1.4 „*Et il rentra dans sa probité.*“ Dar care ți-e probitatea, omule: creația? virtutea?

Ai avut întotdeauna gustul virtuții, dar ai simțit limitele ei: gestul pentru alții. Ți-ai spus atunci că ea e mijloc, că trebuie să slujească și să sporească ființa ta, iar în clipa când îți părea că n-o mai face, ai părăsit-o. Ai sfârșit prin a vedea virtute în voluptatea oarbă, tocmai pentru că e oarbă. Ai pendulat. Ai căutat. Ai rătăcit. Lege, legi, rătăcirii.

Și ai rătăcit – stând pe loc, în așteptarea ca un sens care nu era de găsit să te găsească și umple. Ai pus necesitatea într-un

singur plan al vieții, lăsând restul la întâmplare: în pregătirea unei întâlniri cu de neîntâlnitul.

1.5 Filozofia e limitată ca mijloace, și în veacul nostru e searbădă, stearpă, incapabilă să intre în dialog.

Nu se poate decât filozofa, dar poate fără filozofie.

1.6 Mai binele nu e un comparativ al binelui, spune cineva; căci pe el îl știm, dar binele – nu. Doar idealistul vorbește de bine, realistul de mai bine. Iar binele e reacționar, în timp ce mai binele e progresist.

Aci e drama lor, nu știi decât de mai bine. „*Les choses sont à ceux qui les rendent meilleures.*“ *How to grow bigger and better elephants*. Dictatorii. Faust.

Căci nu binele știut importă – de vreme ce nu putem să-l știm –, dar frica de Domnul, frica de bine.

1.7 Problema roboților de mâine, înzestrați cu creiere electronice, va redeveni cea a primei întâlniri de la „conștiința de sine“, din Hegel: afirmarea oarbă. Măciuca redevine actuală în ceasul suprem al civilizației, când ea vrea să atingă stadiul vieții și să procreeze. Iar toată problema e: ce *motive* are robotul să se apere în fața omului?

Dacă are vreunul, atunci omul și-a încheiat cariera.

1.8 Mă regăsesc, după un lung răstimp de împleticire, mă regăsesc odată cu regăsirea unui sens de cantitate, a soteriei prin cultură. Trebuie și aci să practici multul. E tonifiant, e regenerativ. Prin ea însăși, aproape, acumularea duce la saltul către altceva, către ceea ce cauți în fond.

Trebuie, numai, să ai curajul și modestia de-a te restrânge la lucrurile unde acumularea îți e posibilă. Fiecăruia îi e dată o singură vână a interminabilului, o singură formă de infinitate: Nu jindui infinitatea altora, nu le fura delirul lor sacru. Trăiește, adâncește-te și rătăcește într-al tău.

1.9 O masă este de la început altceva decât este. Un pom nu e de la început altceva decât este.

Cum să fac să ridic lucrurile la sens? Cum ridic particula materială la puterea câmpului?

(După cum mărfurile au valoare, lucrurile au sens. Dacă valoarea e munca abstractă materializată, sensul ar trebui să fie existență abstractă materializată. După cum aleg dintre mărfuri marfa producătoare de marfă, adică de valoare, pentru ca din întrebuințarea ei să scot plusvaloare, la fel trebuie să aleg existentul producător de existențe, adică de sens, din care să scot plussensul logic.)

Cum un lucru întors asupra-și dă altceva.

1.10 *When Thou risest all the land is in joy and gladness.
And men say: It is life to see Thee, it is Death not seeing
Thee.
West and East give praise to Thee,
When Thou has risen, they live,
When Thou settest, they die.*

2.

1965/66–1968/69

x

Popul român, spirit, leaie creație, cere
 un repliment de suflet + spumea program
 - în fruntea lui, ocean mare +

Timpul nostru, mare tineri a / fizic
 a este repliment de suflet ..

x

6. Istorie și parte dină parte
 un / Securitate / și dină parte un repliment
 a este / tineri

(De fapt a este dină parte)

x

Unu. or și salubri de creație
 tehnico-scientifică a este un
 a este unu (inteligență) talent la
 a este unu.

Va tineri, a este unu a este
 unu a este unu a este unu.

x

Partea a este unu a este unu
 a este unu a este unu a este unu
 a este unu a este unu a este unu
 a este unu a este unu a este unu
 a este unu a este unu a este unu

2.1 Silogismul lumii moderne : Dacă există Dumnezeu, lumea aceasta are sens; dacă lumea aceasta are sens, ea are sens așa cum este, în imediatul ei; dacă lumea are sens în imediatul ei, Dumnezeu nu există. Sau : dacă dragostele noastre au sens, ele au sens aci, așa cum sunt. Dacă ele au sens *aci*, dacă pământescul e totul, Dumnezeu nu există.

(Sau : Dacă există Capital, anti-Capitalul are sens; dacă anti-Capitalul are sens, el poate să se ridice, cu proletariatul, până la sensurile omului și controlul societății; dacă anti-Capitalul poate exprima și domina lumea, Capitalul nu mai există.) Sau : furtul creează proprietatea. Dar proprietatea maturizată desființează furtul.

Tot ce e contradicție unilaterală înaintea așa. Deci tot ce e dialectică.

Așadar, *silogismul dialectic* – spre deosebire de cel „logic“ (care subsumează), de lanț ipotetic (care deduce), de sorit (care desfășoară) – *desființează*.

[*În margine*] Nu deductivul, nici inductivul, ci productivul (a aduce înaintea cuiva, dar și a duce înainte ceva).

2.2 Oamenii te iartă dacă faci crime. Dar nu te iartă dacă ești fericit.

Am simțit limpede asta în ceasul reînvierii mele.

2.3 *Plus ça change, plus c'est la même chose.*
Mais ce n'est plus la même chose!

Socialismul redescoperă totul – dragoste în roman, bătaia în armată, gust individual, chiar proprietate la un anumit nivel (casa, mașina) și poate la *toate* nivelurile. Dar nu mai sunt aceleași lucruri. Omul e o ființă care nu poate obține *dintr-odată* binele, cunoașterea, frumosul. Le obține dintr-a doua oară. Omul e o ființă indirectă, reflectată, lipsită de spontaneitate. El trebuie reșezat. Și, odată cu reșezarea sa, lucrurile se reșază mai bine. Tabloul e prost pus, vorba olteanului. Ceea ce câștigăm noi *regășind* totul este că lucrurile, odată cu noi, sunt ceva mai bine puse.

2.4 Sunt două lumi, una care corectează practica prin *teorie* (și e lumea „naturală“ a omului, lumea apuseană de azi, lumea, poate, ultra-civilizată și totuși pe linia omului de totdeauna din neolitic, vorba lui Chardin); și alta care corectează teoria prin *practică*. Iar aceasta e lumea omului ca ființă indirectă, lumea omului „rațional“, a omului stăpân pe timpul logic, lumea auto-evoluției, cum spune același. Lumea care a ieșit din neolitic.

Sunteți admirabili, li s-ar putea spune occidentalilor. Dar operați încă cu spontaneitatea (Goethe!), începeți cu practica nereflectată, cu văzând și făcând – așadar, sunteți în neolitic.

2.5 Religia poate spune lucruri extraordinar de adevărate; dar n-are acoperire.

Nimeni nu mai crede, ba prea puțini mai înțeleg împărțășania, mâncatul divinului, asimilarea lui Ceres, cerealele. E în joc un arhetip din care am decăzut, cum spune Mircea Eliade. Dar și când ne-o spune, el sau alții, lucrul nu mai mișcă, oricât de adânc și de complet uman ar fi.

Când însă experiența științifică pune în joc viermele planariu care, mâncându-și colegul stricat, se strică și el – ni se pare ceva extraordinar. De aci încolo e posibil totul: vom avea poate cunoașterea – logosul divin al matematicilor – în pilule. Vom mânca adevărul, binele și frumosul, ne vom transfigura spiritualicește prin simplă asimilare.

Dar ce vom fi obținut astfel? Vom fi regăsit asimilarea divinului, însușirea lui de către om (care-l caută în toate felurile, altminteri, gătindu-se în ziua sărbătorii și făcându-și din casa

împodobită un templu, un sălaș al divinului – cu sensul pierdut al sărbătorii). Vom fi regăsit arhetipul pierdut.

Iar ei vor spune: vedeți? Am avut dreptate să ne uităm îndărăt. *Plus ça change, plus c'est la même chose.*

Dar noi vom spune: *ce n'est plus la même chose.*

2.6 (Euler spunea că nu există nimic mai frumos pe lume decât ecuația:

$$e^{ix} = \cos x + i \sin x$$

Îi era „epura adevărului“, legătura ideală dintre imaginar și real).

2.7 Viață. Ce înseamnă viață? Poate micro-organismele (microbi, bacterii, germi, virusuri) care ne înconjoară pretutindeni, care sunt în noi, în aerul și hrana noastră și printre care majoritatea ne sunt utile, iar câteva teribil de dăunătoare. Viață înseamnă alianța și lupta cu ele, navigația de-a lungul și de-a latul oceanului lor. Benefice sau malefice, vegetale sau animale, ele sunt, în fond, sursa stărilor, proceselor, dezagregărilor și agregărilor pe care le numim viață.

La nivelul omului, viața înseamnă, așadar, ceva de ordinul calculului infinitezimal.

(Virusul, capabil să se multiplice doar în interiorul unei celule vii, altminteri fiind inert, la granița dintre lumea vie și inanimat.)

(Organismul produce anticorpi care-l apără. „Vaccin“ de la *vacca*. Englezul Jenner constatase în 1796 că văcarii în contact cu vitele variolate n-au variolă! De aci, ideea vaccinului.)

2.8 Corpi și anticorpi (s-au găsit anti-neutroni și anti-protoni); substanță și anti-substanță (la galaxiile ce se ciocnesc); materie și anti-materie*. Dar știam de mult despre om și anti-om (diavolul), așa cum știam, în cazul planariilor, despre teofagie. Ceea ce face știința astăzi nu mai e știința pură și simplă. E teologie.

*[*În margine*] Pitagoreicii vorbesc chiar despre un Anti-Pământ, opus Terrei (ἀντίχθον).

2.9 De ce nu ne-a interesat, pe cei care rătăceam prin filozofie, știința din prima jumătate a veacului XX? Pentru că ne părea sigură de ea, stăpână pe mijloacele și sensurile ei *simple*, bună doar spre a da produse tehnice și imagini mecanic-simplificate ale naturii și omului. Nici măcar la uriașa ei capacitate de-a transforma forțele de producție nu ne gândeam. O socoteam uneori, cu Spengler, expresie a simplei civilizații și, ca atare, semnal al decadenței.

Acum, gândirea științifică a ieșit din siguranță. Tremură. E o gândire ce merge la limită, ce vibrează în fața problemelor ultime. E o gândire ce speculează. Cum să nu te cucerească, cu armele tale uzate de 2500 de ani de filozofare pe loc, în adânc, în etern, această subtilă și uluitoare speculație a științei despre îngerii (organizarea superioară a materiei în alte sisteme planetare), despre sexul îngerilor și despre întâlnirea originară, rațional-existențială (ca în cap. V din *Fenomenologia* lui Hegel), dintre Gilgamesh și Enkidu, respectiv dintre o galaxie și cea deopotrivă ei, despre care ne vorbește radio-astronomia, în constelația Lebedei?

2.10 Scintilograf. Trebuie să ai un scintilograf spre a înregistra radiațiile ascunse ale oamenilor.

2.11 Mișcarea (deplasarea) se face de obicei nu numai prin raport la ceva, dar și pe temeiul a ceva, ca punct de sprijin. Mergi „respingând“ solul; vâslești, plutești în aer la fel, respingând, înlăturând o rezistență. Dar în vid?

Acum mișcarea a devenit posibilă și în vid, cu racheta sau reactorul. Nu te „sprijini“ pe nimic; creezi numai, *înăuntrul* unui sistem, presiuni inegale – și te deplasezi.

Materia, mașina în speță a luat asupra ei în întregime mișcarea, αὐτοκινούσν, la propriu.

2.12 De la primele imagini și scene ale filmului *Umbrelele din Cherbourg*, ceva cald te învăluie, și abia la capăt vezi ce anume: e întâlnirea cu Psyché, cu sufletul în toată ingenuitatea lui. Dar

sufletul e singur, fără nici o urmă de spirit, și se transformă în suflețel. Parcă nu sunt oameni cei care vorbesc acolo, sunt păsări de-ale cerului, și de aceea nici nu vorbesc, ci încearcă să cânte, ciripesc. Cum ar putea fi *vorbită* toată curățenia inimii lor? Ce are ea de-a face cu logosul? cu omul cel grav? cu societatea? cu prejudecățile? cu judecățile? Toți sunt buni și înțelegători, toți sunt morali, întocmai pruncilor. Nimic nu e dus mai departe, adică prea departe, până la desfigurare. Dragostea fetei celeia – singura dragoste adevărată, care e a femeii, a Heloisei, a Julietei – își păstrează aci măsura: fata uită chipul iubitului ei, ce rămâne o simplă fotografie pentru ea, și consimte dragostei celuilalt, cu raționamentul simplu că, de vreme ce o iubește însărcinată fiind cu altcineva, înseamnă că o iubește cu adevărat. Ea nu știe decât de ceea ce e în jurul ei. Fără de spirit – adică fără societate, rațiune, destin, probleme –, sufletul rămâne închis asupra-i, ca serafimii, ce se acoperă cu propriile lor aripi. Iar sufletul, și numai sufletul ei neproblematic, reface deopotrivă, cu câteva ciripituri, și viața băiatului întors din armată și dezamăgit, căci, întocmai simplității păsărilor, oamenii de aci își rezolvă ecuația în clipa în care și-au aflat cuibul. O fată, în *primul* ceas al feminității ei, deschisese povestea; puii iviți în cuib, copiii, o închid.

E o poveste care l-ar fi încântat pe un poet persan sau pe Goethe. E o poveste care ne încântă și pe noi – dar într-*alt* fel. Noi știm că *anima* nu e niciodată fără *animus* și că, în orice caz, *nu mai poate fi* fără *animus*. Atunci filmul acesta aduce cu el un sunet grav, suflul tragicului modern. Ceva necruțător s-a întâmplat cu lumea noastră, unde spiritul a lăsat tot mai puțin loc sufletului – zeilor, îngerilor, naturii, inimii nude, ingenuității – și unde ochiul trupesc vede până și în infraroșu, în timp ce ochiul minții crede că-și poate face străvezii tainele.

Poate că e adevărat: arta reprezintă, în fond, expresia unui regret. Nu mi-e rușine să spun că mi-au dat lacrimile în fața poveștii acesteia¹. Psyché a murit.

¹ *Inițial*: de la începutul până la capătul poveștii acesteia.

Cuprins

Notă introductivă	5
1. 1958	15
2. 1965/66–1968/69	21
3. iunie 1970–septembrie 1972	139
4. 1968/71–1977	157
5. 1973–1984	213
6. 1978–1987. Cartea elementului	305
Traducerea citatelor și a termenilor străini	377
Indice de nume și de lucrări	385